

14. Поляков О.В. Лісівниче та господарське значення повноти насаджень// Науковий вісник НАУ: Лісівництво. – К.: НАУ, 1998, вип. 8 – С. 41-49.

15. Полякова Л., Попков М., Кирилюк С., Сторожук В., Савущик М. Стратегія лісокористування// Лісовий і мисливський журнал. – К., 2001, №1. – С. 16-17.

16. Санітарні правила в лісах України. Затв. пост. Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555. – 19 с.

УДК 330.342.3:330.117"714" Доц. Г.Я. Аніловська, канд. екон. наук – ЛКА

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРОЦЕСІВ

Аналізується процес формування господарської глобалізації та вплив на нього основних факторів: економічних, культурологічних, політичних. Охарактеризовано основні вияви сучасного глобалізму.

Doc. H.Ya. Anilovska – LCA

Globalisation of world economic processes

The process of the world globalisation formation and the influence on it of the basic factors (economic, cultural, political) are analysed. The principal manifestation of the modern globalisation is characterised.

Українське входження у міжнародні економічні структури відбувається за надзвичайно складних умов – *глобалізації світових господарських процесів*. Глобалізація виступає як всеохоплюючий цивілізаційний процес, який впливає майже на всі сторони людського буття. Сьогодні окремі суспільні явища чи стосунки необхідно розглядати у загальному контексті "глобалізації, що являє собою поступово наростаючий в історичному масштабі процес взаємодії та взаємопроникнення різних культур і цивілізацій" [1, ст. 5]. Однак основу глобалізації становлять економічні процеси. Це – інтенсифікація торговельних зв'язків, формування міжнародних потоків капіталів, становлення транснаціональних корпорацій, економічних міждержавних об'єднань, глобалізація інформаційного простору, конвергенція національних економічних систем тощо. Головну роль у господарській глобалізації відіграють міжнародні фінансові процеси. Оксфордський тлумачний словник прямо вказує на те, що глобалізація стала можливою завдяки інвестиціям на світових фінансових ринках [2, ст. 181]. Дж. Сорос визначає навіть приблизну дату зародження господарської глобалізації – 80-ті роки XX ст. [3, ст. 226]. Вона майже збіглася в часі зі всесвітнім утвердженням ринкових відносин, яке відбулося після розвалу соціалістичної системи. Це дає підставу твердити, що в її основі лежить планетарне запровадження ринкових механізмів господарювання та розвитку.

Термін "глобалізація" виник у 1993 р. і належить Т. Левітту. Ряд економістів використовує також термін "мондіалізація". Глобалізація – об'єктивний й невідворотний процес. Вона відображає умови існування та розвитку сучасних продуктивних сил. Суб'єктивною компонентою господарської глобалізації є економічна політика, яка здійснюється промислово розвинутими країнами чи їх угрупованнями. Йдеться про політику лібералізації зовніш-

ньоекономічних зв'язків, що набирає сили в останні десятиліття. Дерегуляція господарського життя створює сприятливі умови для формування міжнародних потоків економічних благ.

Глобалізм – надзвичайно складне явище. З одного боку, воно покликає до життя цілою сукупією причин (факторів), а з іншого – має численні та різноманітні вияви. Певну уяву про глобалізм і, зокрема, основний його різновид – господарський дає рис. 1.

Рис. 1. Формування та вияви сучасного глобалізму

До головних факторів, що сприяли виникненню господарського глобалізму, необхідно насамперед віднести науково-технологічні. Досягнення останніх десятиліть у галузі транспорту і зв'язку сприяли перетворенню світу в єдиний економічний простір. Політичні та економічні події, що відбуваються в різних кінцях планети, стають миттєво відомі й на них можна негайно відреагувати. Такі можливості надають новітні інформаційно-комунікаційні системи, зокрема знаменита WWW (World Wide Web – всесвітня павутина) або Інтернет. З її допомогою, наприклад, інвестори в Нью-Йорку можуть дуже швидко і безпосередньо придбати (продати) цінні папери на Токійській фондовій біржі, не вдаючись до послуг посередників.

І все-таки основний мотив глобалізації лежить в економічній площині. Це розширення сфери діяльності окремих фірм та корпорацій, їх вихід за національні кордони. НТП тільки створює нові можливості та засоби їх реалізації. Він допомагає долати просторові та часові обмеження бізнесової діяльності. Зовнішня експансія капіталу закладена у самій його природі й вихід на міжнародні горизонти є тільки продовженням внутрішніх процесів. Головною спо-

нукою до освоєння "нових земель" є прагнення отримати додаткові прибутки. Сьогодні майже весь світ перетворився на "поле для полювання" за зиском, який тут можна отримати у значно більших розмірах, ніж вдома. Це, зокрема, підтверджує і такий великий "світовий мисливець", як Дж. Сорос. Він вказує, що "відмітною ознакою сучасної форми глобального капіталізму... є успіх, що набуває дедалі більших масштабів: *інтенсифікація мотивації прибутку* (виділено авт. – Г.А.) та її проникнення у сфери, в яких до цього панували інші міркування". І далі: "Не буде перебільшенням сказати, що нині влада грошей над життям людей більша, ніж будь-коли раніше" [3, ст. 136].

Не можна оминати увагою також вплив культурогічного фактору. Йдеться про масове розповсюдження по світу зразків (не завжди кращих) західної культури, про своєрідну вестернізацію світового культурного простору. За допомогою радіо, телебачення, можливості якого з появою супутникового зв'язку суттєво зросли, кіно, відеовиробництва, Інтернету інформація доноситься майже до всіх регіонів планети. Вона сприяє формуванню у мільйонів людей певних економічних, соціальних та політичних установок, поширенню ринкових цінностей та стандартів життя. Водночас пропагуються й успішні форми господарювання, які стають очевидними орієнтирами розвитку, зразками для наслідування. Таким чином, задоволення культурних потреб людей, опосередковане новітніми засобами й носіями інформації, сприяє формуванню глобального середовища.

І, нарешті, господарська глобалізація заохочується політичними факторами. Взаємопов'язаність економічних та політичних процесів загальновідома. Економіка водночас є і метою, і засобом політичних акцій. Успішні політичні кампанії здебільшого ведуть до зростання економічних вигод. Отже, політична діяльність початково, за своєю природою є глобальною, і таким чином спонукує господарську глобалізацію. Геополітичні наміри та їх реалізація глобалізують економічний простір. Поява міжнародних політичних організацій, зокрема ООН, теж сприяють цьому. Попереджуючи військові конфлікти, вони тим самим створюють можливості для господарської співпраці країн.

Отже, господарська глобалізація формується під впливом різнопланових, але дуже потужних факторів. Розвиток її відбувається стрімко, вона охоплює все нові регіони, поширюється на нові сфери господарського життя. Її тенденції та вимоги мусять враховуватися при розробці стратегій економічного розвитку та особливо зовнішньоекономічної діяльності. Це означає, що необхідно з'ясувати основні напрями (вияви) глобалізації з тим, щоб успішно долучитися до світових господарських процесів, отримати вигоду від інтернаціональної співпраці.

Основною формою господарської глобалізації виступає *міжнародна торгівля*. Від попереднього стану її відрізняє те, що суттєво змінилися асортимент й інтенсивність товарообміну. Останній значно випереджає зростання світової економічної бази. Так, якщо за 1950-1995 рр. валовий світовий продукт збільшився у 5,5 раза, то обсяг світової торгівлі – більш ніж у 14 разів. В абсолютному вимірі експорт ще у 1995 році досяг величини 6 трлн. дол., а у 2003 році може зрости до 7 трлн. дол. [4, ст. 37] Істотно змінився і товарний

склад міжнародної торгівлі. Чільне місце в ній посіли машини, устаткування, наукомісткі та високотехнологічні товари. Це вже не тільки традиційна міжгалузева торгівля, а внутрігалузева, що базується на внутрігалузевій спеціалізації окремих країн. У світлі сказаного, для України важливо утвердитися на світових ринках, знайти там свою певну і стабільну "нішу".

Важливим виявом сучасного господарського глобалізму є *міжнародні потоки капіталів*. Саме в них концентрується основна енергія економічних взаємин. Темпи їх розвитку є без перебільшення вражаючими. Тільки за десять років (1987-1997) щоденний обсяг міжбанківських операцій зріс більш ніж у 2 рази й досяг величини 1,25 трлн. дол. Тільки тижневі фінансові обороти перевершують річний світовий торговельний оборот. Співвідношення між масштабами світових фінансових і торговельних операцій, яке у 1980 р. становило 10 до 1, у 1992 р. вже становило 60 до 1 [5, ст. 79]. Фінансові ринки – валютні, фондові, кредитні – перетворилися у домінуючу світової економіки. Дж. Сорос, зокрема, вважає, що фінансовому капіталу у сучасному світі належить "привілейоване становище" і що саме його активність сформувала сучасний глобалізм [3, ст. 17,127] До цього необхідно додати, що цей капітал продовжує видозмінювати характер і структуру глобалізму, гіперболічно посилюючи його фінансову складову. Подібної думки дотримується також відомий український науковець А. Філіпенко, який відзначає трансформацію світової господарської системи від матеріально-уречевленого типу до економіки фінансової [6, ст. 11, 167].

При цьому важливо зазначити ще й таку особливість сучасного розвитку, як тенденцію усамостійнення фінансової сфери. Фінансові ринки первісно виникли для обслуговування реального сектора економіки. За їх допомогою відбувалося забезпечення останнього капіталами як шляхом кредитування, так і реалізації різного роду цінних паперів, здійснення платежів та розрахунків. Проте у 80-90-ті роки ХХ ст. фінансова сфера починає відігравати самостійну роль. Фінансові операції все менше пов'язуються з рухом реальних цінностей і набувають самодостатнього характеру. Вони створюють прибутки, не покидаючи сфери фінансів. Це різноманітні спекулятивні акції, страхування, гра на валютних курсах тощо. Такі можливості значно збільшилися у зв'язку з появою нових фінансових інструментів – похідних цінних паперів або деривативів (ф'ючерсів, опціонів). Фінансові кризи, які останнім часом потрясають світову економіку (наприклад, Гонконгська 1997 р., Російська 1998 р.), демонструють і міць, і їх руйнівний вплив на реальну економіку. Україна, яка розбудовує ринковий фінансовий сектор і вийшла на світові ринки для залучення іноземних капіталів у національну економіку, особливо мусить рахуватися з небезпекою стихії глобальних фінансових потоків.

Особливе місце у світовій глобальній економіці посідають *транснаціональні корпорації*. Вони фактично є головними дійовими особами на міжнародній арені. Спрямованість та інтенсивність світових потоків товарів, інформації, грошей визначаються головним чином транснаціональними корпораціями (ТНК), багатонаціональними корпораціями (БНК) та транснаціональними банками (ТНБ). Їх діяльність виходить за межі національних територій і

поширюється на весь світовий простір. Як висловився один західний громадський діяч, для таких компаній державні кордони такі ж умовні й легко доступні, як меридіани та паралелі на мапі світу. Вони контролюють половину світового промислового виробництва, 63 % зовнішньої торгівлі, приблизно 80 % патентів і ліцензій на нову техніку. Під їх контролем 90 % світового ринку пшениці, кави, кукурудзи, лісоматеріалів, залізної руди, 85 % ринку міді та бокситів, 80 % – чаю та олова, 75 % – бананів, натурального каучуку й сирої нафти. За оцінками англійського тижневика "Economist", тільки 5 ТНК забезпечують більше половини світового виробництва товарів тривалого вжитку, літаків, електронного устаткування, автомобілів і тільки 3 компанії – майже всю міжнародну мережу телекомунікацій [1, ст. 56].

У випадку з ТНК виробничі й торговельні угоди носять не разовий, а довгостроковий характер і набирають рис постійних зв'язків. Міжнародна торгівля фактично реалізує спеціалізацію та коопераційні зв'язки в рамках однієї ТНК як стосунки між головним підприємством та філіалами або між філіалами, що знаходяться в різних країнах. Це також зв'язки між різними ТНК, між ТНК і звичайними фірмами.

Панування ТНК у світовій економіці створює серйозні проблеми для окремих держав і для світового співтовариства. Егоїстичні та спекулятивні інтереси цих господарських велетів можуть суттєво впливати на економічну і навіть політичну ситуацію поодиноких країн, породжувати світові кризи. Поки що не затверджено кодексу поведінки ТНК, відсутні органи й механізми регулювання їх діяльності, а це уможливорює свавілля останніх на світових ринках. Україна мусить рахуватися з цим і вживати заходи двоякого плану. З одного боку, по можливості, забезпечитися від деструктивної діяльності іноземних ТНК засобами власного законодавства, з іншого – сприяти виникненню своїх міжнародних корпорацій, які зміцнили б становище України в глобальному просторі.

Абсолютно новим явищем у світовому господарстві стала *міждержавна економічна інтеграція*. Її можна розглядати як реакцію країн на зміну господарських умов у світовому просторі. Сучасні продуктивні сили переростають межі національних держав і щораз більше набирають інтернаціонального характеру. Міждержавне інтегрування створює інституціональні передумови для успішного функціонування транснаціональних та інтернаціональних капіталів. Слово "інтеграція" з латинського означає поповнення, об'єднання в ціле якихось окремих частин. У випадку з міждержавною економічною інтеграцією йдеться про об'єднання окремих національних господарств в єдиний міждержавний регіональний економічний комплекс. Таким чином, міждержавною економічною інтеграцією можна вважати "процес взаємопроникнення економічних систем різних країн і формування на цій основі економічної системи вищого порядку, яка характеризується узгодженістю цілей розвитку окремих підсистем" [7, ст. 47]. Вона ґрунтується на процесах інтернаціоналізації господарського життя, зближенні, об'єднанні економік ряду країн.

Потреба в економічній інтеграції стала гостро відчуватися у період після Другої світової війни. Економічні резони, підсилені політичними інтересами, привели до появи перших великих інтеграційних утворень – Ради економічної взаємодопомоги та Спільного ринку. На сьогоднішній день у світі нараховується майже три десятки різноманітних міждержавних економічних угруповань. Найбільшими серед них є Європейський Союз із 15-ма членами і цілою низкою країн, що очікують на вступ, Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА), яка об'єднує США, Канаду й Мексику, Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС), яке включає 18 країн цього регіону, в т.ч. й Росію (з 1997 р.).

Світові інтеграційні союзи мають різну глибину об'єднання. В одних випадках йдеться тільки про надання партнерам певних пільг, преференцій у зовнішній торгівлі, в інших – про інтеграцію виробничої та грошової систем. Уяву про розмаїття світових інтеграційних об'єднань дає таблиця.

Табл. Форми міждержавної економічної інтеграції

Форми міжнародної економічної інтеграції	Ключові характеристики					
	Зниження внутрішніх тарифів	Усунення внутрішніх тарифів	Спільний зовнішній тариф	Вільний рух капіталів та робочої сили	Гармонізація економічної політики	Політична інтеграція
Зона преференційної торгівлі						
Зона (асоціація) вільної торгівлі						
Митний союз						
Спільний ринок						
Економічний союз						
Політичний союз						

Джерело: Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. – К.: Наукова думка, 1998. – С.18.

Наведене свідчить про те, що в умовах сучасної глобалізації господарських процесів окремі країни зміцнюють свої позиції через співпрацю з іншими і виступають на завоювання світових ринків не поодинокі, а "гуртом", об'єднавши сили із союзниками. Маємо тут справу з двоетапною стратегією: на першому етапі відбувається "застовблення", відгородження власних ринків від зовнішнього світу, на другому – проникнення на ринки інших країн та регіонів. Дезінтеграція та інтеграція дивним способом переплітаються між собою. Поступове розширення інтеграційних союзів (як це має місце в ЄС), посилення співпраці між різними союзами все ж свідчать про реалізацію генеральної тенденції – формування світової інтегрованої економіки. Це є найвищим виразом і водночас вимогою глобалізації господарського життя.

Ще одним виявом господарської глобалізації виступає **конвергенція економічних систем**. Вона означає, що економічні системи різних країн все більше зближуються, уподібнюються одна до одної. Цю тенденцію ще у 60-х роках ХХ ст. зауважив і оформив у спеціальну концепцію конвергенції двох світових систем (капіталістичної і соціалістичної) голландський економіст і перший Нобелівський лауреат (1969 р.) Ян Тінберген. В її основу було покладено зближення механізмів координації господарського життя, поєднання "ринку" та "плану". Ця тенденція, що чітко проглядалася у післявоєнному розвитку, не зупинилася із розвалом соціалістичної системи. Навпаки, вона прискорилося, оскільки постсоціалістичні країни почали будувати переможну ринкову систему. Таким чином, якщо раніше конвергенція стосувалася протилежних за змістом економічних систем, то нині вона відбувається в рамках однієї ринкової системи.

Не сталося після розпаду СРСР й "кінця історії", проголошеного американським політологом Ф. Фукуямой у його знаменитій праці "Кінець історії та остання людина" (1992 р.): суспільно-економічний розвиток, пошуки справедливого устрою не зупинилися.

Перехідні суспільні стани, що їх сьогодні переживають країни, які розвиваються, постсоціалістичні країни, повинні завершитися розбудовою змішаної ринкової економіки. Це – вимога й умова включення країн у світогосподарські процеси, діяння в глобальному середовищі. У конкретному плані мова йде про формування "відкритого суспільства" і "відкритої" економіки, зближення законодавства, систем оподаткування, соціальних програм, обліку тощо.

Вестернізація, яка початково охопила культуру та мас-медіа, поширюється нині й на господарське життя. Варто зазначити, що певну стимулюючу, а то й примушуючу роль у цьому процесі відіграють такі міжнародні економічні організації, як Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світова організація торгівлі (СОТ). Кредитами першої користуються численні країни і передусім країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою. Саме ці країни реформують свої політичні, економічні й соціальні системи. Надання кредитів МВФ, як відомо, обставляється цілим рядом умов та вимог. Зокрема, бачимо це на прикладі України, де реформи певним чином здійснюються і під його тиском: пришвидшення процесів приватизації, проведення адміністративної реформи, перехід від галузевого до функціонального управління економікою, реорганізація соціальної сфери тощо. Свої вимоги та умови ставить також СОТ, входження до якої є неодмінною передумовою успішного реформування економіки на ринкових засадах. Конвергуючий вплив має і притягуюча сила ЄС. Східноєвропейські країни прагнуть приєднатися до цієї впливової та успішної організації, а це вимагає прийняття ними стандартів ЄС, копіювання законодавчих та нормативних актів, імітацію західних інститутів. Таким чином, діяльність зазначених, а також деяких інших організацій сприяє та прискорює конвергенцію економічних систем.

Глобалізація господарського життя створює взаємопов'язаність різних країн та регіонів, робить їх взаємозалежними. Рішення, що приймаються в

одній країні, впливають на ситуацію в іншій й інколи накладають їй вимушений спосіб поведінки. Сьогодні не можна здійснювати окремі господарські заходи, незважаючи при цьому на міжнародне докільля. Ця вимога знайшла своє відображення у такій формулі поведінки: думати локально, діяти глобально. У недавно виданій на Заході книзі "Європа в глобальній конкуренції" (1997 р.) зазначається, що "сучасна глобалізація є новим явищем, оскільки вона глибоко зачіпає майже всіх учасників і всі країни, а також всі міжнародні потоки: товарів і послуг, нематеріальних активів, людей та капіталу" [8, с.5]. Винятку нема ні для кого, навіть для такої світової держави та господарського велета, як США.

Цікавою і повчальною є зміна настроїв у громадській думці та політиці США щодо зовнішнього світу. Як зазначає Р. Карсон, ще до середини 70-х років ХХ ст. ні американський бізнес, ні американська фінансова система не звертали особливої уваги на решту світу. Хіба що тоді, коли можна було "пожитися" на стороні [9, ст. 262]. І тут нараз, разом із стрімко наростаючою глобалізацією, прийшло розуміння господарської залежності від зовнішнього світу, усвідомлення того, "що в економічній сфері ми не можемо далі знаходитися збоку від решти світу і що ми більше не маємо навіть можливості представляти справу таким чином, як нам це вдавалося раніше, що ми здатні розвиватися у відриві від інших" [9, ст. 261]. А відомий американський політичний діяч Г. Кіссінджер, ніби підсумовуючи сказане, зазначив: "Вперше в нашій історії ми не можемо ні домінувати у світі, ні сховатися від нього" [10, ст. 313]. Якщо глобалізація втягнула у свою орбіту США, то інші країни й поготів. Всі змушені рахуватися з нею, підпорядковуватись її вимогам. Це змушена робити й Україна.

Література

1. **Мовсесян А., Огнiewicz С.** Транснациональный капитал и национальные государства// Мировая экономика и международные отношения. – 1999, № 6. – С. 55-63.
2. **Финансы:** Оксфордский толковый словарь: англо-русский. – М.: Издательство "Весь мир", 1997. – 496 с.
3. **Сорос Дж.** Криза глобального капіталізму: (Відкрите суспільство під загрозою): Пер. з англ. – К.: Основи, 1999. – 259 с.
4. **Пичутин Б.** Импорт капитала: мировой опыт и практика России// Мировая экономика и международные отношения. – 1996, № 12. – С. 34-47.
5. **Студенцов В.** Мировая экономика в 1994-1995 гг.: вперед и вверх, а там...// Мировая экономика и международные отношения. – 1996, №2. – С. 70-82.
6. **Філіпенко А., Сивашов Ю.** Економічні стратегії України: дискусія інтелектуалів. – К.: Либідь, 1998. – 272 с.
7. **Мокій А.** Регіонально-секторальна модель зовнішньої інтеграції: передумови і стратегія реалізації. – Львів: Коопосвіта, 1999. – 346 с.
8. **Долгов С.И.** Глобализация экономики: новое слово или новое явление? – М.: ОАО "Изд-во Экономика", 1998. – 215 с.
9. **Карсон Р.В.** Что знают экономисты. Основы экономической политики на 1990-е годы и в перспективе: Пер. с англ. – М.: СП "Квадрат", 1993. – 320 с.
10. **Грейсон Дж. К. Мл., О'Делл К.** Американский менеджмент на пороге XXI века: Пер. с англ. – М.: Экономика, 1991. – 319.